

Református Egyházkerülethez címzett kérelme. Ezt mutatja be tanulmányában Oláh Róbert („»... vajha a Superintendenciában csak itt nyomtatott iskolai könyvek tanítatnának« Tóth Endre kérvénye az Egyházkerületi Közgyűléshez”). A dolgozat új dolog az, hogy az 1848–49-es szabadságharc idején jó szolgálatot tevő, technikai fejlesztések bemutatása mellett (saját nyomtatványokat árusító bolt, vassajtó, gyorsajtó, új betűkészlet és minőségi géppapír a silány nyomópapír helyett) a szerző ezek indokait is sorra veszi a művezető levele segítségével. A kérvény valamennyi pontja, a privilégium betartása, az új könyvek megrendelése és az új helyesírási szabályzat szerint szerkesztett énekes- és tankönyvek is elnyerték az egyházkerület támogatását. A nyomdászat azonban kilenc évvel később hanyagság és pontatlanság vádjai miatt menesztették.

A versenyhelyzet fokozódását mutatja be Ölveti Gábor „Debreceni nyomdák a 20. század első felében” című tanulmányában. 1876 és 1913 között a cívisvárosban hatvanhét vállalkozó kapott engedélyt a nyomdászatra, akik folyamatos vetélkedésben álltak egymással. Az I. világháborút és a gazdasági válságot csak a gyári jellegű tőkeerős üzemek és a kisipari társaságok élték túl. A következő világegés és a deportálások pedig tovább nehezítették a termelést. Az 8230/1948 számú rendelettel vette kezdetét egy új korszak, ekkor centralizálták a Debrecen környéki nyomdászatot a Városi Nyomdából Alföldi Nyomda Nemzeti Vállalattá alakult intézménybe. A piac általános elemzésén túl a szerző számos hasznos adattal szolgál a korszak négy fő nyomdávállalatáról (Városi Nyomda, Hegedüs és Sándor Irodalmi és Nyomdai Rt., Magyar Nemzeti Könyv-és Lapkiadó Rt., Tiszántúli (Hírlap) Könyv és Lapkiadó Vállalat Rt.) hiszen részletesen elemzi őket a tőke, megrendelések, valamint a termelés volumene, profilja és feltételei tekintetében.

Napjainkig kalauzol el Szendrei Ákos „Az államosítástól a privatizációig. Az Alföldi Nyomda története 1949–1998” című munkájában. A nyomda történetének ezen szakaszát öt korszakra felosztva ismerteti. Az ’államosítás időszakát’ (1945–1949) követte az ’extenzív fejlődés időszaka’ (1950–1956) melyben a központosítás és a szociális intézmények létrehozása mellett az elmaradó könnyűipari

beruházások miatt a termelés egyharmadára esett vissza. A ’középüemi könyvgyártás fejlesztésének időszakában’ (1957–1965) a politikai okokból is bekövetkező elbocsátásokat a technikai beruházások és látványos fejlődés követte. Az 1960-as évek közepére a nyomda főprofiljává a könyvgyártás lépett elő. A következő szakaszban, a szerző által a könyvgyár kiépülésének és a tömegkönyvgyártás korszakának (1965–1989) nevezett időszakban az automata gépsoros nagyüzemmé fejlődő gyár mellett a kötészetet is nagyüzemivé alakították. Az 1970-es évek végére az Alföldi Nyomda minden magyar kiadóval kapcsolatba került s számos külföldi megrendelője volt. A privatizáció után a ’talpon maradás és a tulajdonforma változás időszaka’ (1989–1998) jött el, ugyanis a kedvezőtlen körülmények hatására átstrukturálódott a megrendelői kör és az egyre több behajthatatlan követelés csődhelyzetet eredményezett. A nyomda 1993-ban részvénytársasággá alakult. Az 1990-es évek elejére a könyvgyártás visszaszorult s a kis példányszámú megjelenő, igényesen szerkesztett minőségi kiadványok jellemzik a nyomdát, amilyen az itt bemutatott kötet is.

NAGY GYÖRGYI

Petrőczy Éva, *Kagylókörttel harangozni. Újabb tanulmányok a puritán irodalomból*, Debrecen, Budapest, Hernád Kiadó, 2011, 135 l. (Nemzet, egyház, művelődés, VI.)

Az érdeklődő olvasó Petrőczy Éva immár hatodik puritán témájú tanulmánykötetét tartja a kezében. A jelen kötettel bővül az a kutatási program, amely az elmúlt több mint tíz évben meghatározta a szerzőnő tevékenységét. Első tanulmánygyűjteménye, a *Fél-szentek és fél-poéták* előszavában így foglalta össze kutatásainak célját: „Csaknem öt esztendeje lezart értekezésem és az itt közreadott, talán már kiérlelt, s így nagyobb nyilvánosság elé bocsátható folytatás egyazon szándékkal íródott. Azért, hogy a magam szerény eszközeivel rehabilitáljam, az irodalmi köztudatba valamelyest visszaemleljem e tanulmánygyűjtemény hazai szerzői közül a névtelenekeket vagy elnévtelenedetteket, illetve, hogy az ismertebb életművek, puritán vagy puritanizmus közeli szereplők eddigi

értékelését kiegészítsem, az eddigitől eltérő megvilágításba helyezzem. Fontosnak éreztem azt is, hogy vázlatosan számot adjak az angolszász világ kevéssé ismert vagy éppen világhírű, ugyancsak ezt a szellemiséget képviselő korai és kései szerzőiről...” (PETRŐCZI ÉVA, *Fél-szentek és fél-poéták*, Bp., Balassi, 2002, [7].) Bár Petrőczi Évának nem szándéka egy végtelenített „puritánus saga” megalkotása, a feltáratlan, valamint a még nem minden szempontból elemzett témák a puritán történet még újabb, értékes epizódjainak megírását teszik lehetővé. Ezt tanúsítja a *Kagylókiúrttel harangozni* című kötet.

A figyelemfelkeltő cím, melynek hatására akár ügyességi játékok jelenhetnek meg az olvasó lelki szeméi előtt, a szerző köszöntőjében valamint „A puritán sabbath Angliában, Új-Angliában és Magyarországon” című tanulmányban kap magyarázatot: Új-Anglia első telepesei nehéz anyagi körülményeiknek köszönhetően nem tudtak értékes rézharangokkal hívogatni az istentiszteletre, helyettük természetes tengeri kagylókat fújtak. Hasonlóan az új-angliai nehéz körülményekhez a jelen kötet a szűkös anyagi lehetőségek ellenére, kitartó munkával, sok segítő szándékú alapítvány és magánszemély önzetlenségéből jött létre. A cím további indoklása lehet a kötetben több tanulmányban is szereplő új-angliai témák, párhuzamok bemutatása.

A tanulmánygyűjtemény első írása az angol puritanizmus Magyarországon, illetve a határon túl folyó jelenlegi kutatásait bemutató összefoglalás. A „helyzetjelentés” tájékoztatást nyújt a magyar puritanizmus-kutatás központjairól (a Debreceni Egyetem Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke, a kolozsvári Koinónia Kiadó, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia, a Károli Gáspár Református Egyetem Puritanizmuskutató Intézete és a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem), munkatársaikról, munkáikról és kiadványaikról. Petrőczi 2006-ban megjelent *Puritánia* című tanulmánykötete szintén tartalmaz egy aprólékos kutatástörténeti összefoglalót „Puritán szerzőink mint művészek. A puritanizmus és a művészetek viszonya a magyar szakirodalomban” címmel. Örömteli változás 2006-hoz képest, hogy azóta több kutatócsoport érdeklődése is a puritanizmus témája felé fordult.

A továbbiakban tizenhárom tanulmányt ismerhetünk meg a puritanizmus különböző területeiről. Közös jellemzőik az angol–magyar puritán kapcsolatok, párhuzamok keresése, feltárása, a jelenkori aktualitások bevonása a vizsgálódásba, a szerző értékes külföldi tudományos kapcsolatainak felvilágosítása valamint a modern külföldi szakirodalom naprakész ismerete.

A tanulmányok négy tág témakör szerint csoportosíthatóak, ezek a dolgozatok sorrendjét figyelembe véve a következők: az „Ami a Váradi Biblia hasonmás kiadásának kísérőtanulmányából kimaradt” című írás a 2002-ben megjelent Váradi Biblia hasonmás kiadásához írt kísérőtanulmányt hivatott kiegészíteni. (Legutóbbi megjelenése: PETRŐCZI ÉVA, *A váradi Biblia helye a magyar puritanizmus irodalmában* = *Uő, Puritánia*, Tanulmányok a magyar és angol puritanizmus irodalmáról, Bp., Universitas, 2006, 94–100.) A szerző Brian Walton (1600–1661) anglikán lelkész és tudós *Biblia sacra polyglotta* (London, 1655–1657) című hatkötetes, kilencnyelvű bibliakiadásának a Váradi Bibliára gyakorolt hatására hívja fel a figyelmet. A Váradi Biblia előtt néhány évvel megjelent sorozatot Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony rendelte meg, hogy segítségül szolgáljon a Váradi Biblia minél pontosabb kiadásához.

A második csoportnak nincs közvetlen magyar vonatkozása. A szerző a külföldi puritán témák tárgyalása során összehasonlításokat végez, párhuzamos jelenségeket állapít meg a külföldi és magyar puritán szellemiség megjelenési formái, illetve egy-egy kiemelkedő alakja között. Érdemes felhívni a figyelmet azokra az irodalomkutatáshoz segítségül hívott tudományokra, amelyekkel Petrőczi Éva elkészíti egy-egy új-angliai puritán személyiség jellemrajzát. A *Margaret Winthrop, Új-Anglia „Lorántffy Zsuzsannája”* John Winthrop (1587/88–1649), Massachusetts állam kormányzójának, az új-angliai protestantizmus megteremtőjének és hitvestársának kapcsolatát vizsgálja életrajzi adataik és családi levelek segítségével. A 17. századi puritán szellemiségű hívők hitvestársi szerepeinek feltárása, társaslélektani kapcsolataiknak felvázolása fontos szerepet játszik abban, hogy Petrőczi tanulmányának szereplőit valódi, hús-vér embereknek lássuk. A szerzőnő már régebbi tanulmányaiban is igyekezett pontosítani,

ányalni a puritán házasságról kialakult sztereotip nézeteket, forrásokkal alátámasztani, hogy helye volt a kölcsönös szeretetnek, tisztelőnek, a feleség nem volt minden esetben egy folyamatosan alárendelődsre kárhóztatott személy, hanem férje valódi támasza, segítője.

Szintén összehasonlító lélektani vizsgálódásokat folytat a szerző a „Kálvin és Renáta hercegné – Medgyesi Pál és Lorántffy Zsuzsanna” című tanulmányában. Itt elsősorban Valois Renáta modenai és ferrarai hercegné (1510–1574) személyiségével, családi hátterével és a reformációhoz való viszonyával ismerkedhetünk meg. A magyar párhuzam, Lorántffy Zsuzsanna körülbelül száz évvel későbbi példája a hasonló körülményekből adódó hasonló pszichológiai jelenségekre hívja fel a figyelmet.

„A Bibliává változtatott lelkipásztor – avagy életigenlő siratóéneke John Cotton halálára” egyszerre jellemkutatás és egy műfaj, a puritán elégia vizsgálata: több példa is tanúsítja, hogy az Új-Angliában keletkeztek olyan gyászversek, amelyek pozitív, előremutató gondolatokat is tartalmaztak, illetve az elhunyt példaértékű életét könyv-metaforával illusztrálták. Így járt el Benjamin Woodbridge (1622–1684) is, John Cotton új-angliai prédikátor (1585–1652) sírfeliratának megalkotója:

„E férfi: élő, lélegző Biblia,
Minden szövetség rávésetett lapjaira;
Szentírás, Törvény: szívében egy-egy fejezet,
Elméjében a Szent Könyv indexét fölled.
Egy megtestesült címlap a neve,
És kommentár volt áldott élete.
Ó, mily értékek emlékműve ő,
Új kiadásban hogyha e világra jő,
Mentes lesz minden kis hibától,
Lapjain és kötésén öröklét világra!”

„A puritán sabbath Angliában, Új-Angliában és Magyarországon” a különböző puritán felekezetek vasárnapi, ünnepnap szokásait hasonlítja össze a mérvadó külföldi szakirodalom vagy korabeli források felhasználásával. Mindhárom földrajzi területen élőknek megvannak a maguk küzdelmei, csiszolnivalóik: Angliában például a gyülekezeti termék többfunkciós volta, Új-Angliában a kezdetleges, szerény körülmények, illetve a bennszültek

fenyegetése, a puritán prédikátorok véget nem érő szónoklatai, rigorózus szabályai okozhattak nehézséget. A korabeli magyarországi helyzetről Martonfalvi György *Keresztényi inneplés* (Debrecen, 1663) című műve alapján értesülünk, eszerint itthon kevésbé merev elvárások, kevésbé bonyolult szabályrendszer várt a hívekre vasárnaponként és az egyházi ünnepeken.

A következő csoporthoz, amely a magyarországi puritanizmushoz kapcsolódó személyiségeket, műveket és életeseményeket tárgyalja, remek áttekintést jelent „Az »igazi« Basirius Izsák, levelezése alapján” című tanulmány. Petróczi – az élete egy szakaszában Gyulafehérvárott működő anglikán teológus személyiségét – kiadott, bár a magyar szakirodalomban kevésbé vizsgált levelei segítségével próbálja jobban megérteni. Mind a magyar szakirodalomban, mind a szépirodalomban egyoldalú, negatív kép alakult ki Basiriusról mint Apáczai Csere János riválisáról, ezt a képet a tanulmány Basirius magánlevelezésének feleségéhez címzett darabjaival igyekszik árnyalni.

A 17. századi népszerű műről, a magyarországi puritanizmus második számú sikerkönyvéről – az első helyet Medgyesi Pál *Praxis pietatisa* (Debrecen, 1636) kapja – Pápai Páriz Imre *Keskeny útjáról* szól az *Egy puritán „bestseller”*. Az angol terminológiában elfogadott kifejezés méltán használható a *Keskeny útra*: Szigeti Jenő mutatta ki, hogy pontosan hányszor, és kik adták ki a művet 1647-es első megjelenésétől (Utrecht) kezdve, Petróczi Éva pedig azt vizsgálja, hogy mi lehetett ennek a nagy, felekezetek felett álló népszerűségnek az oka. A tanulmányt illusztráló szövegrészletek egyike Istennek a teremtményein keresztüli megismerhetőségét tárgyalja. A gondolat nem puritán sajátosság: a katolikus egyházi tanítóhivatal hittétele, hogy az igaz Isten a műveiből a természetes ész világosságánál megismerhető. A tételt, melyet az I. Vatikáni Zsinat emelt dogmává, a Biblia több szövegrészlete is megerősíti. A témával kapcsolatos legfontosabb bibliai hely a Rómaiakhoz írott levél 1,20 verse. Az Isten megismerhetőségéről való gondolkodás már a patrisztikus kor egyházi irodalmának gyakori témája volt, a középkorban kiváltképp a ferences teológia kutatta Isten teremtményein keresztüli megismerhetőségének a lehetőségeit

(pl. Szent Bonaventura, *Itinerarium mentis in Deum*). A gondolat a hazai egyházi irodalomban is felekezettől függetlenül népszerűvé vált, Pápai Páriz Imre mellett például a jezsuita Rajcsányi György is hosszan tárgyalja *Laurus tuta* (Nagyszombat, 1707) című értekezésében. Így a *Keskeny út* népszerűsége – a tanulmányban vázolt okok mellett – annak is köszönhető, hogy olyan alapvető, bibliai alapokon álló témákat tárgyalt, amelyek bármely keresztény felekezet tagjának épületes olvasmánnyként szolgálhattak.

A Medgyesi Párlól szóló két tanulmány („Miért ad(hatott) nemeslevelet III. Ferdinánd Medgyesi Pálnak?” és „Johannes Polyander, egy meghatározó tanáregyéniség Medgyesi Pál életében”) Petrőczy Éva, *Nagyságodnak alázatos lelki szolgája*. *Tanulmányok Medgyesi Párlól* című tanulmánykötetének kiegészítése is lehetne. Medgyesi a szakirodalom számára ismert, feltárt puritán eszméket követő egyéniségek közé tartozik, a dolgozatok azonban megmutatják, hogy még mindig lehet vele kapcsolatban új kérdéseket felvetni.

A régi magyar irodalomban kevésbé ismert református tanár, lelkész és író Tarpai Szilágyi Andrásnak két tanulmányt is szentel a szerző („Kálvin magyar puritán tanítványa, Tarpai Szilágyi András” és „Házassági-válási kódex – puritán módra; Tarpai Szilágyi András: Libellus repudiū et divortii Christiani [1667]”). Az előbbi tanulmány maga Tarpai Szilágyi személyével, valamint gazdasági témájú művével, a *Szegények prókátorával* foglalkozik. A Kálvin gazdaságetikáján alapuló értekezés az adásvétel, a kölcsönzés és a hitel kérdéseit járja körül. Az utóbbi tanulmány a válás egyházjogi kérdéseit tárgyaló, latin című, de magyar nyelvű traktátus bemutatása. Tarpai Szilágyi Kálvin és Béza házassági rendelkezései alapján dolgozta ki értekezését, művében sorra veszi az érvénytelen házasság eseteit és a válás lehetőségeit. Ismerteti a katolikus egyház álláspontját, a tridenti zsinat házassággal kapcsolatos határozatait, Pázmány Péter *Kalauzának* vonatkozó részeit, s amennyiben szükségesnek érzi, vitába száll velük.

A kötet következő témája a 20. századi népi vallásossághoz kalauzolja az olvasót. „A puritán női viselkedésminták örökösei: két kárpátaljai parasztprófeta-asszony a huszadik századból” 20. századi jelenségeket állít párhuzamba 17. szá-

zadi puritán vallásos formákkal. A két kárpátaljai karizmatikus egyéniség közül a református Borku Mariska kerül a tanulmány fókuszába. Számos korabeli irat tájékoztat kis imaközösségről, az úgynevezett Lettszövetségről, melyet 1939-ben oszlatott fel a Kárpátalját visszafoglaló magyar hatóság.

A gyűjtemény utolsó témaköre és egyben utolsó tanulmánya a 17 éves John Milton „On the Death of a Fair Infant Dying of a Cough” című elégiájának költői képeit elemzi. Milton alkalmi költeményében túlsúlyba kerülnek a római mitológia istenei a keresztény motívumokhoz képest. Petrőczy a költemény részletes elemzésének segítségével magának a 17. századi gyermeksirató költeménynek foglalja össze a jellegzetességeit. A tanulmány a kötet egyetlen angol nyelvű írása, ezzel némileg megbontja a kötet egységét.

Az Angliából származó protestáns megújulási mozgalom a laikus hívek mindennapjait kívánta átfőrnálni a rendszeres imaalkalmak, a mindennapos lelkiismeretvizsgálat (*casus conscientiae/cases of conscience*), a naponta elmondott imák, megtartott áhítatok segítségével. A puritanizmus jellegzetességei, mivel az egyes hívekre irányultak, hogyan is figyelhetők meg másképp, mint egy-egy puritánus személyiség életének, lelkületének vizsgálatával? Petrőczy Éva legújabb kötetében ez a módszer tanulmányról tanulmányra haladva nyomon követhető, kiegészítve még a különböző földrajzi területekről származó puritán személyiségek, műfajok, jelenségek szinkrón és diakrón összehasonlításával.

BÍRÓ CSILLA

A Füleki ferences rendház könyvtárának régi állománya, Katalógus, összeállította Martí Tibor, Eger, Esterházy Károly Főiskola, 2012 (A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei, 7. kötet)

„A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei” című sorozat újabb vaszkos kötettel mutatja be a magyar ferences rend könyvtár- és olvasmánnytörténetét. Martí Tibor összeállításában megjelent katalógus illeszkedik Monok István szerkesztésében megjelenő sorozat szellemiségéhez.